

A KÜLÖNLEGES BÁNÁSMÓDOT IGÉNYLŐ SZEMÉLYEK JOGAI A BÜNTETŐELJÁRÁSBAN

1. ELŐSZÓ

A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. tv.-ben (a továbbiakban: Be.) a jogalkotó megteremtette a különleges bánásmódot igénylő személyek csoportját, és ennek létrehozásával együtt plusz garanciákat is adott az ebbe a körbe tartozóknak. Legtöbbször egyfajta sérülékeny csoportokról van itt szó, de ez a név nem jelenik meg a törvényben, hanem a jogalkotó úgy szabályozza az idevonatkozó normákat, hogy külön fejezetet szentel ezeknek a szabályoknak. Teszi ezt azért, hogy az egyéniesítés tényleges érvényesülése biztosítottá váljon. Ugyanakkor a különleges bánásmódra vonatkozó szabályok, bár nem külön fejezetben, de az *1998. évi XIX. tv.-ben* (továbbiakban: régi Be.) már helyet kaptak. Az új Be. akarta ezt először bevezetni, figyelembe véve az erre vonatkozó EU-irányelvet, de a kitűzött határidő korábban lejárt, mint hogy az új kódex elkészült volna, ezért a jogalkotó 2015-ben arra kényszerült, hogy az akkor hatályos törvénybe építse be azokat a szabályokat, amelyeket az irányelv a tagállamoktól elvárt. Ebben a körben az új Be. újítása leginkább csak annyi, hogy az addigi szétszórta elhelyezést megszüntette. A külön fejezet alapja, hogy az egyéniesítés szempontjai nagyobb hangsúlyt kapjanak és jobban érvényesüljenek a különleges bánásmódra igényt tartó személyek egyedi szempontjai.

A különleges bánásmódot igénylő személyek pusztán attól, hogy bekerülnek e csoportba, nem feltétlenül ugyanazokkal a plusz jogokkal rendelkeznek. A különleges bánásmódra vonatkozó szabályok leginkább a sértetteket és a tanúkat illetik meg, persze csak abban az esetben, ha rendelkeznek azokkal az ismérvekkel, amelyek alapján a Be. XIV. fejezete rájuk vonatkozik. Más személyek (terhelt, védő, szakértő, segítők stb.) esetében a különleges bánásmód néhány szabályát kell alkalmaznia a jogalkalmazónak.

Fontos szabály, hogy a különleges bánásmódot igénylő személy lemondhat a plusz garanciákról, kivéve azokat, amelyeket a törvény értelmében kötelezően kell alkalmazni.

Kiemelt rendelkezése a Be.-nek továbbá, hogy a különleges bánásmód körébe tartozó intézkedés alkalmazása nem járhat a büntetőeljárásban részt vevő más személy eljárási jogainak sérelmével.

* PhD, tudományos főmunkatárs, OKRI.

2. A SÉRTETT MINT KÜLÖNLEGES BÁNÁSMÓDOT IGÉNYLŐ SZEMÉLY

2.1. A különleges bánásmódra vonatkozó normák helye és szerepe a Be.-ben

Mint az Előszóban említettem, a Be.-ben a jogalkotó igyekszik egy helyen, a XIV. fejezetben szabályozni a különleges bánásmóddal kapcsolatos rendelkezéseket, amelyek nem csak a sértettre vonatkoznak, bár fő szabály szerint őt és a tanút érintik. A külön részben történt elhelyezés alapja az egyéniesítés szempontjainak hangsúlyosabb érvényesítése és a különleges bánásmódra igényt tartó személyek egyedi igényeinek kiteljesedése. Ezek a szabályok egyrésztől meghatározzák, hogy kik azok, akik különleges bánásmódban részesülhetnek, másrésztől megjelenítik azokat a rendelkezéseket, amelyeket az eljáró jogalkalmazóknak a büntetőeljárás folyamán, az általános garanciákon túl biztosítaniuk kell. Harmadrésztől kitér a fejezet arra is, hogyan és milyen módon kerülhet be valaki ebbe a csoportba.

Fő szabály szerint az idetartozó normák, mint említettem, a sértettekre és a tanúkra vonatkoznak, amennyiben rendelkeznek azokkal az ismérvekkel, amelyeket a Be. megkövetel. Más személyek (terhelt, védő, szakértő, segítők stb.) esetében a különleges bánásmód néhány szabálya érvényesül csupán, hiszen a különleges bánásmódot igénylő személyeket – pusztán attól, hogy ebbe a csoportba tartoznak – nem feltétlenül ugyanazok a plusz jogok illetik meg.

A Be. kimondja, hogy a különleges bánásmódot igénylő személy lemondhat a számára biztosított plusz garanciákról, kivéve azokat, amelyeket a törvény kötelezően biztosít. Ez azt jelenti, hogy bizonyos intézkedéseket a jogalkalmazónak meg kell tennie, még abban az esetben is, ha ezt a jogosult nem igényli.

A Be. azt is kimondja, hogy a csoportban lévők számára megadott jogok is csak addig terjednek, ahol mások (például a terhelt, a védő) jogai kezdődnek. Utóbbi megállapítás azt jelenti, hogy a különleges bánásmód körébe tartozó intézkedés alkalmazása nem járhat a büntetőeljárásban részt vevő más személy eljárási jogainak sérelmével.

A sértett, egyéb feltételek megléte esetén is csak akkor tartozhat a különleges bánásmódot igénylők csoportjába, ha természetes személyről van szó. Jogi személy esetében kizárt a plusz garanciák szavatolása.

A törvény értelmében a sértett és a tanú akkor minősülhet különleges bánásmódot igénylő személynek, ha a személyes jellemzői vagy az eljárás tárgyát képező bűncselekmény jellege és körülményei alapján a büntetőeljárásban való hatékony részvétele azért nem biztosított, mert abban akadályozott, és ezért a törvényben meghatározott jogait nem tudja megfelelően gyakorolni, illetve kötelezettségeit teljesíteni. A különleges bánásmódot igénylő személyes jellemzőihez tartozó körülmények között említhetjük az életkorát, a szellemi, a fizikai és az egészségi állapotát, valamint a büntetőeljárásban részt vevő más személyhez fűződő viszonyát.

Az eljárás tárgyát képező cselekménynél a jogalkotó a bűncselekmény kirívóan erőszakos jellegét említi, e tényállások esetében a sértett különleges bánásmódot igénylő személynek minősül. Például a nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni

bűncselekmények tartoznak ide, amelyek esetében a sértettek külön döntés nélkül különleges bánásmódot igénylő személyeknek minősülnek.²

2.2. A különleges bánásmódot igénylő személyek csoportjába sorolás megállapítása

Egyrészt a törvény erejénél fogva – jogalkalmazói döntés nélkül – különleges bánásmódot igénylő személynek minősül a tizennyolcadik életévét be nem töltött személy, a fogyatékos személy, valamint a nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekmény sértettje.

Másrészt a bíróság, az ügyészség és a nyomozó hatóság vagy hivatalból, vagy az érintett indítványára dönthet úgy, hogy a büntetőeljárásban részt vevő személy különleges bánásmódban részesüljön. Döntésének alapja mindig az egyéni értékelés.

A különleges bánásmód megállapításának felülvizsgálatára is sor kerülhet az eljárás folyamán, ami nemcsak azt jelenti, hogy ezt utóbb meg lehet szüntetni, hanem azt is, hogy újabb egyéni értékelés elvégzésével egyes intézkedéseket mellőzhet a jogalkalmazó, míg másokat pedig alkalmaz attól függően, hogy a körülményekben lényeges változás állt be.

2.3. A különleges bánásmódhoz tartozó intézkedések³

A különleges bánásmódhoz tartozó intézkedések a sértett és a tanú vonatkozásában a kötelezettségek teljesítésének elősegítése, az érintett személy kímélete és védelme érdekében történnek. A kímélethez tartozik például a törvény azon rendelkezése, miszerint fokozott körültekintéssel kell eljárni a csoportba sorolható személlyel kapcsolatban a magánéletét tekintve, továbbá a kapcsolattartás során. Ugyancsak a védelemhez tartozhat az olyan intézkedés, amikor az eljáró jogalkalmazó gondoskodik róla, hogy a különleges bánásmódot igénylő személy az eljárási cselekmény folyamán, valamint helyszínén a büntetőeljárásban részt vevő más személlyel szükségtelenül ne találkozzon. Védelmi intézmény továbbá az is, amikor az eljárási cselekményt a hatóság különleges, erre a célra fenntartott helyiségben végzi vagy telekommunikációs eszköz útján kiváltja az érintett jelenlétét. A bíróság a tárgyalásról vagy annak meghatározott részéről ki is zárhatja a nyilvánosságot.

A bűncselekmény jellegére tekintettel is különleges bánásmódban részesülhet a sértett, továbbá a tanú, amikor a nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűn-

² A fő szabály mellett a sértetten és a tanún kívül más személyek is ebben a bánásmódban részesülhetnek. A törvénynek megfelelően ebbe a csoportba tartozhat a védő, a szakértő, a szaktanácsadó, a vagyoni érdekelt, valamint mindezek, továbbá a sértett és a tanú segítői. Ide soroljuk azokat is, akik a különleges bánásmódot igénylő személyek csoportjába tartozó bármely személyre tekintettel számíthatnak különleges bánásmódra. A felsoroltak leginkább csak személyes védelemben részesülhetnek.

³ A különleges bánásmódot igénylő személyek jogai, annak ellenére, hogy a Be. igyekszik az ide vonatkozó rendelkezéseket egy helyen szabályozni, nem mindig követhetők. Ennek oka, hogy a törvény új fejezetében vannak olyan jogok, amelyek a csoportba tartozókra általánosan érvényesek, és vannak olyanok, amelyek csak a tizennyolcadik, illetve a tizennyedik életévüket be nem töltőkre, továbbá vagy csak a sértettekre és/vagy a tanúkra, de előfordul az is, hogy a tanúk csoportján belül csak a tizennyedik életévüket be nem töltött személyekre vonatkoznak.

cselekmény valósult meg. Ebben az esetben a sértettek – az előbbieken túlmenően – különleges bánásmódban részesülnek. Az ide sorolható többletintézkedések között szerepel, hogy a nyomozás során a sértettet csak vele azonos nemű személy hallgathatja ki. A sértett jelenlétében zajló más eljárási cselekményen az eljáró nyomozó hatóság részéről a sértettel azonos nemű személynek is jelen kell lennie. Mindezekon túlmenően a nyomozó hatóságnak biztosítania kell, hogy a sértett részvételét igénylő eljárási cselekményt minden alkalommal ugyanaz a személy végezze. A Be. ugyanakkor azt is kimondja, hogy ezektől az intézkedésektől három esetben eltérhetnek: akkor, ha a sértett ezt kifejezetten kéri (sértetti indítványra), vagy akkor, amikor ehhez hozzájárul. Az eltérés harmadik esete, ha az eljárás eredményességének biztosítása elkerülhetetlenné teszi a rendelkezésektől eltérést.

A különleges bánásmód esetében a Be. további rendelkezése, hogy a sértett személyesítése csak a hozzájárulásával rendelhető el.

Amikor a sértett nem töltötte be a tizennyolcadik életévét, a törvény értelmében az eljárási cselekményt az erre szolgáló vagy erre alkalmassá tett helyiségben kell elvégezni, kivéve, ha az eljárási cselekmény ott nem hajtható végre, vagy ha a sértett jogai gyakorlásának, kötelezettségei teljesítésének elősegítése és kímélete, illetve védelme más módon is biztosítható. A bíróság, az ügyészség és a nyomozó hatóság az eljárási cselekményről kép- és hangfelvételt készít, ha a sértett kiskorú. Az olyan helyszínen pedig, ahol a kiskorú sértett részvételét igénylő eljárási cselekmény folyik, a terhelt és a védő személyesen nem lehet jelen. A kiskorú érdekében és védelmében telekommunikációs eszköz alkalmazásával gondoskodnak arról, hogy az eljárási cselekményen kizárólag az eljáró bírót, ügyészt vagy nyomozó hatóság tagját lássa. A vádemelés után lehetőség van arra is, hogy a bíróság a sértett részvételét igénylő eljárási cselekményt kiküldött bíró vagy megkeresett bíróság útján végezze el. Azoknak a személyeknek, akik az eljárási cselekményen a kiskorú sértettel együtt részt vesznek, a kérdésfeltevési joga annyiban korlátozott, hogy a sértettnek közvetlen kérdést nem tehetnek fel, csak erre vonatkozó indítvánnyal élhetnek. Abban az esetben pedig, amikor a kiskorú sértett részvétele a tárgyaláson kötelező, a bíróságnak a nyilvánosságot ki kell zárnia a tárgyalás e részéről. Nem zárt tárgyalásról van ekkor szó, mert nem a tárgyalás egészéről zárják ki a nyilvánosságot, hanem csak arról a részéről, ahol a kiskorúnak jelen kell lennie.

Az a kiskorú, aki a tizenegyedik életévét nem töltötte be, a fentiekon túlmenően plusz jogokat kap a jogalkotótól. Ide tartozik például, hogy a bíróság a sértett védelme érdekében hivatalból vagy indítványra mellőzheti a sértett tanúként történő kihallgatását, de csak akkor, ha a kihallgatás a nyomozás folyamán már megtörtént, továbbá ha arról kép- és hangfelvétel is készült. A sértettnek a nyomozás során tett tanúvallomása bizonyítási eszközként viszont felhasználható.

A Be. értelmében a tizennyolc éven aluli tanú vallomása műszeres vallomásellenőrzéssel nem vizsgálható. Ez a szabály a sértettre is vonatkozik, amennyiben nem töltötte be a tizennyolcadik életévét. A későbbiek folyamán látni fogjuk, hogy a fiatalok terhelt esetében is érvényes ez a szabály.

Látható tehát, hogy kiskorú sértett esetén a különleges bánásmód az életkori sajátosságok alapján⁴ illeti meg a sértettet, nem a bűncselekmény jellege miatt, mivel utóbbihoz az említett nemi bűncselekmények tartoznak, függetlenül attól, hogy a sértett kiskorú-e vagy sem.⁵ A nemi bűncselekmények felnőtt sértettjeit is megilletik azok a jogok, amelyek a különleges bánásmóddhoz tartozó személyek esetében járnak. Természetesen, ha a sértett ezeknél a bűncselekményeknél kiskorú, akkor az életkori sajátosságainak megfelelően plusz garanciákat is kap, amelyek egy része a jogalkalmazó mérlegelési jogkörébe tartozik, de egy részüket a Be. a kötelező intézkedések között említi. Ezek a jogok nemcsak a Be.-ből erednek, hanem a régi eljárási törvényben is szerepeltek.

2.4. A kiskorú sértettre vonatkozó szabályozás az 1998. évi Be.-ben

Az 1998. évi Be.-ben az alábbi plusz szabályok vonatkoztak a kiskorú sértettekre:

- képviselőjét a törvényes képviselője látja el;
- sérelmére elkövetett meghatározott bűncselekmények⁶ esetén a büntetőeljárást soron kívül kell lefolytatni;
- idézésében, illetve értesítésében egyidejűleg a kiskorú korára, érettségére figyelemmel, számára érthető módon tájékoztatást kell adni az idézés, illetve értesítés tartalmáról;
- idézéséről gondozóját azzal a felhívással kell értesíteni, hogy a megjelenéséről gondoskodik (ha a kiskorú a tizennegyedik életévét nem töltötte be, a gondozója útján kell idézni, illetve értesíteni); ha kiskorú nem jelenik meg, és gondozója nem igazolja, hogy a kiskorú meg nem jelenésében vétlen, a gondozó rendbírsággal sújtható, és a meg nem jelenéssel okozott költség megtérítésére határozattal kötelezhető;
- idézését és értesítését a törvényes képviselőjével is közölni kell;
- a nyomozási bíró előtti eljárásban az ügyész, a gyanúsított, a védő, a tanú érdekében eljáró ügyvéd, valamint a kiskorú tanú gondozója és törvényes képviselője a tanúnak vagy kivételes esetben a gyanúsítottnak a zártcélú távközlő hálózat útján történő kihallgatását is indítványozhatja;

⁴ Ezt juttatja kifejezésre az a több évvel elkezdődött projekt, amely a „gyermekbarát igazságszolgáltatás” név alatt „híresült” el. Számtalan tanulmány született ezzel kapcsolatban, például GYURKÓ Szilvia: „Gyermekbarát igazságszolgáltatás” In: Virág György (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok 49.* Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2012. 107–117. o.; BALÁZS Réka – GYURKÓ Szilvia – NÉMETH Barbara: „Büntetőeljárás alá vont fiatalok eljárás jogainak érvényesülése az Európai Unióban” *Ügyészek Lapja*, 2017/ 3–4. 87–141. o.

⁵ A kiskorú veszélyeztetése bűncselekmények kapcsán folytatott kutatások között Solt Ágnes tanulmányát kell megemlítenünk. A szerző a kutatásakor száz aktát elemzett ebben a témában, és átnézte a legfrissebb ajánlásokat is. Lásd SOLT Ágnes: „A »gyermekbarát igazságszolgáltatás« hasadásairól” In: Vókó György (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok 55.* Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2018. 47–62. o.

⁶ Élet, testi épség, egészség, nemi élet szabadsága, nemi erkölcs, a gyermekek érdekét sértő és a család elleni bűncselekmény miatt vagy más, személy elleni erőszakos bűncselekmény miatt, ha ez a kiskorú sértett érdeke – így különösen akkor, ha a sértett testi, értelmi vagy erkölcsi fejlődését a bűncselekmény jelentősen veszélyeztette –, illetve ha a terhelt az eljárás lefolytatásakor is ellátja a sértett nevelését, felügyeletét vagy gondozását, vagy egyébként is a sértett környezetében él.

- a bíróság hivatalból vagy az ügyész, a vádlott, a védő, a sértett, illetve a tanú indítványára a nyilvánosságot az egész tárgyalásról vagy annak egy részéről indokolt határozattal az eljárásban részt vevő kiskorú védelme érdekében ki-zárhatja;
- a tanács elnöke az ügyész, a vádlott, a védő, a tanú, a tanú érdekében eljáró ügyvéd, a kiskorú tanú gondozója vagy törvényes képviselője indítványára, valamint hivatalból a tanúnak vagy kivételes esetben a vádlottnak zártcélú távközlő hálózat útján történő kihallgatását rendelheti el;
- a zártcélú távközlő hálózat útján kihallgatandó tanút a bíróságon elkülönített helyiségben kell elhelyezni. (Az elkülönített helyiségben kizárólag a tanú érdekében eljáró ügyvéd, kiskorú tanú esetében a törvényes képviselője vagy gondozója, illetve szükség esetén a szakértő, a tolmács és a zártcélú távközlő hálózat működését biztosító személyzet lehet jelen.)

Összehasonlítva az 1998. évi⁷ és az új Be. szabályozását, az alábbiakban történt változás:

- ha a csoporthoz tartozó tanú kihallgatása telekommunikációs eszköz segítségével történik, az új Be. alapján az eljáró jogalkalmazó elrendelheti, hogy a tanú az eltérő helyen jelen lévő terheltet ne láthassa, illetve hallhassa; a jogalkalmazó elrendelheti továbbá, hogy a tanú személyazonosságának megállapítására alkalmas egyedi tulajdonságait technikai eszközökkel eltorzítsák;
- a Be. alapján a védő és a terhelt személyesen nem vehet részt a tizennegyedik életévét be nem töltött személy részvételét igénylő eljárási cselekmény helyszínén. Ha a tizennegyedik életévét be nem töltött tanú kihallgatását a terhelt vagy a védő indítványozta, a tanú részvételét igénylő eljárási cselekményen a bíróság, az ügyészség vagy a nyomozó hatóság biztosíthatja az indítványt előterjesztő terhelt és védője személyes jelenlétét;
- az 1998. évi Be.-ben a törvény általánosságban megengedte, hogy a védő jelen lehessen az általa indítványozott tanú kihallgatásán, és a korlátozás a tizen-negy éven aluli tanú tekintetében a nyomozási bíró előtti kihallgatásra vonatkozott.

Mivel az eljárás menetében 2018-tól lényeges változás történt, amikor is az új Be. általánosságban szakított a nyomozási bíró előtti bizonyítási eljárással,⁸ nehéz a két szabályozást egybevetni.

⁷ A régi magyar szabályozás részletes bemutatására lásd VASKUTI András: *A nemzetközi dokumentumokban megfogalmazott ajánlások érvényesülése a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatásában*. Doktori értekezés. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, 2016.; ÓDOR Éva: „A gyermekkorú tanú kihallgatásának különös szabályai a polgári perekben és a büntetőeljárás során” *Jogiforum.hu*, 2016.07.14. <http://www.jogiforum.hu/publikaciok/789>; RÉPÁSSY A.: *Gyermek tanúk a büntetőeljárásban – kihallgatás a régi és az új büntetőeljárásról* szerint. *Arsboni.hu*, 2017. november 14. <http://arsboni.hu/gyermek-tanuk-buntetoeljarasban-kihallas-regi-es-az-uj-buntetoeljarasi-torveny-szerint/>

⁸ LENCSE Balázs: „Specifikus védelmi szükséglet, avagy különleges bánásmód az uniós normáktól az új büntetőeljárás kódexig” *Büntetőjogi Szemle*, 2018/2. 72. o.

3. A TANÚ MINT KÜLÖNLEGES BÁNÁSMÓDOT IGÉNYLŐ SZEMÉLY

A valamennyi tanút érintő és a tanú helyzetét könnyítő intézkedések a Be.-ben is szétosztan szerepelnek, akárcsak korábban. Ha áttekintjük az egész kódexet, és megpróbáljuk összeszedni a valamennyi tanúra vonatkozó intézkedések sorát, akkor például azt a rendelkezést találjuk, hogy a tanú írásban tehet vallomást. Emellett továbbra is lehetőséget ad az új törvény arra, hogy a tanú személyes adatait zártan kezeljék és a tanú érdekében ügyvéd járhasson el. A felismerésre bemutatás esetén a felismerő észlelhetőségét ki lehet zárni, és a szembesítés is mellőzhető. Ezek legtöbbször lehetőségek, nem kötelező szabályok; a jogalkalmazói mérlegelésen múlik, hogy a tanú élhet-e ezekkel a jogokkal.

A különleges bánásmódot igénylő csoportba sorolt tanú esetében az eljárás folyamán tett intézkedéseket a jogalkalmazóknak a tanúk kíméletével kell végezniük. További kötelező szabály, hogy a jogalkalmazónak a tanú személyes adatait zártan kell kezelnie, a tanút személyes védelemben kell részesítenie, meghatározott feltételek esetén pedig egyrészt különösen védetté kell nyilvánítania, másrészt pedig fel kell vennie a külön törvény által szabályozott védelmi programba. A jogalkalmazó mérlegelési jogkörébe tartozik a törvény azon rendelkezése, miszerint a tárgyalás nyilvánosságát korlátozzák-e vagy sem, mivel ez utóbbi esetben a Be. úgy fogalmaz, hogy a tárgyalás nyilvánossága korlátozható.

3.1. A tanú védelme

A szervezett bűnözés megjelenésével szükségessé vált Magyarországon a tanú jogi védelme. Mivel a tanú olyan személy, akinek a bizonyítandó tényről tudomása van, ezért vallomása értékes bizonyítási eszköz az eljárásban. Így a jogalkotónak és a jogalkalmazónak olyan helyzetet kell teremtenie, hogy a tanú a vallomását ne csak megtegye, hanem meg is tudja tenni, és ennek ne legyenek rá nézve súlyos következményei.

A tanú védelme mindig és mindenhol az állam feladata és kötelessége. Mivel a büntető igazságszolgáltatásnak szüksége van a tanúk és más személyek közreműködésére, kötelezettséget kell vállalnia, hogy a büntetőeljárásban fellépőket emiatt hátrány nem éri. A tanúk védelmét ennek megfelelően az új büntetőeljárás törvény szabályai között önálló részben találjuk, de ezen túlmenően az ilyen eseteket külön törvény is szabályozza.

3.2. A tanúvédelem módszerei

A cél a tanút fenyegető veszély legalacsonyabb szintre szorítása. A védelem lehet fizikai, illetve a tanúk egyes, különösen sebezhető csoportjait illetően pszichikai. A tanú védelmét szolgáló állami eszközök kínálata igen széles. Egyebek között ide tartozhatnak: az anyagi jogi eszközök, a fizikai vagy személyes védelem, az anonimitás, a különösen védetté nyilvánítása, védelmi programba való felvétel: új személyazonosság biztosítása (elköltöztetés, megváltozott személyi adatok, a külső megváltoztatása).

A tanúvédelem terén megvalósuló számos pozitív változás mellett az eljárás szervezésével kapcsolatos egyes feladatokra – egyebek között a bírósági épületek cél-

szerű kialakítására – a mai napig nem került sor, pedig erre már vannak átvehető nyugat-európai példák. Így aztán a sértett, a tanú és a terhelt, illetve a hozzátartozók általában továbbra is együtt várakoznak a bírósági folyosón.

3.2.1. Az anyagi jogi eszközök

Az anyagi jogi eszközök közül az első helyen talán a tanú befolyásolásának büntetőjogi tilalma említhető. Ez a hazai jogszabályban a „hamis tanúzásra felhívás” büntetéként mintegy száz éve jelen van. A hatályos Btk. Különös részében még két másik bűncselekmény is található, amelyek mind a tanúvédelem anyagi jogi eszközrendszerének tekinthetők (kényszerítés hatósági eljárásban, a tanú vesztegetéssel történő befolyásolása).

3.2.2. Fizikai védelem

A tanúk számára nyújtandó folyamatos fizikai védelemnek 1999-ig nem volt jogilag szabályozott rendszere. Ma már hatályban vannak a tanú személyi adatainak bizalmas kezelésére vonatkozó rendszabályok. Ennek értelmében a tanúként fellépő veszélyeztetett személy címét, gépkocsijának rendszámát a hatóságoknak titkosan kell kezelniük. Ha szükséges, akkor a tanú új nevet, rendszámot kaphat, és a lakhely ideiglenes vagy végleges cseréjére is lehetőség van. Mindezeket az állam részéről nyújtandó anyagi támogatás is kísérheti. A fizikai védelemhez tartozik a személyi védelem is, amelynek általános szabályai a kódex részei, de a részletes rendelkezéseket a Be.-n kívül, egy kormányrendeletben kell keresnünk.⁹ A személyi védelem a tanú folyamatos őrzését is jelenti, amely a személyes biztonságát szolgálja. A személyi védelemre vonatkozó adatokat az új Be. értelmében zártan kell kezelni.

3.2.3. Anonimitás

Az ügynevezett anonimitás – mint a tanúvédelem egyik lehetséges módszere – a régi és a hatályos Be.-nek is része.¹⁰ Először 1994-től volt lehetőség arra, hogy a tanú adatait zártan kezeljék.¹¹ 1998-tól kivételesen indokolt esetben a tanú nevének zárt kezelését is kimondta a jogszabály.¹² Az 1998. évi Be. hatálybalépése esetén tehát hivatalból és kérelemre is lehetőség volt arra, hogy a tanú személyi adatait az iratok között elkülönítve, zártan kezeljék. (Ha a neve ismert maradt, akkor részleges anonimitásról, a tanú nevének zárt kezelése esetén pedig teljes anonimitásról beszélünk.) 2011-től megszüntették a személyi adatok zárt kezelése tekintetében az anonimitás két fajtáját.¹³ Az 1998. évi Be. értelmében a bíróság, az ügyész és a nyomozó hatóság hivatalból elrendelheti, kérelemre pedig elrendeli,¹⁴ hogy a tanú személyi adatait az

⁹ A büntetőeljárásban résztvevők, valamint az eljárást folytató hatóság tagjai személyi védelme elrendelésének feltételeiről és végrehajtásának szabályairól szóló 34/1999. (II. 26.) kormányrendelet.

¹⁰ Lásd az Európai Unió Tanácsának 1995. november 23. napján kelt állásfoglalását a szervezett bűnözés elleni küzdelem során a tanúk védelméről, 95/C/327/04. sz.

¹¹ 1994. évi XCII. törvény.

¹² 1998. LXXXVIII. törvény.

¹³ 2010. évi CLXI. törvény.

¹⁴ Kérdés, hogy amikor az új Be. azt írja, hogy „elrendeli”, akkor ez valódi kötelezettséget jelent-e az eljáró jogalkalmazó számára.

iratok között elkülönítve, zártan kezeljék.¹⁵ Az anonimitás szavatolása mellett a veszélyeztetett személyt különösen védett tanúvá is nyilváníthatják.

3.2.4. Távmeghallgatás (zártcélú távközlő hálózat – telekommunikációs eszköz)¹⁶

A zártláncú televíziós berendezések, közismertebb hétköznapi nevén a videokonferencia vagy szakmai körökben a távmeghallgatás – amikor például a tanú nem a tárgyalóteremben és nem a vádlott fizikai jelenlétében tesz vallomást – széles körű alkalmazása is kezd elterjedni Európában, és ezen belül hazánkban is.

Technikailag a telekommunikációs kapcsolattartás úgy képzelhető el, hogy a különböző helyiségek között hang- vagy kép- és hangösszeköttetést teremtenek. Ez lehetővé teszi a történések kölcsönös és egyidejű figyelemmel kísérését. Nemcsak védelmi és kíméleti szempontok miatt alkalmazzák, hanem az eljárás egyszerűsítése és gyorsítása érdekében is.

A Be. nagyobb teret enged annak, hogy az egyes eljárási cselekmények telekommunikációs eszközök használatával történjenek. Ez azt jelenti, hogy egyrészt az egyes kihallgatások és meghallgatások különböző helyszínek között mehetnek végbe, másrészt viszont ennél többet is: az eljárásban a részt vevő személyek teljes körű jelenléte is biztosítható. A távmeghallgatás a tárgyaláson kívül a büntetőeljárás menete alatt bármikor, az eljárási cselekmények bármely formájában alkalmazhatóvá válik. Az 1998. évi Be. csupán néhány esetben engedte meg a telekommunikációs eszközök használatát. A Be. nem csupán bővíti a lehetőségeket, hanem kimondja, hogy ez a technikai eszköz az eljárás bármely szakaszában – tehát nem csak a vádemelés után – használható és a büntetőeljárásban részt vevő bármely személy vonatkozásában, bármely eljárási cselekménynél, annak egész tartamára nézve alkalmazható. A telekommunikációs eszköz használatát indítványra és hivatalból is elrendelhetik. Ez az eszköz lehetőséget teremt arra, hogy a tartós vagy intenzív gyógykezelés alatt álló, a különleges bánásmódot igénylő személyek csoportjába tartozók jelenléte megoldható legyen. Mivel az ilyen eljárás sértheti a közvetlenség elvét, ezért minden esetben az eljáró jogalkalmazó mérlegelési jogkörébe tartozik annak eldöntése, hogy a telekommunikációs eszköz használata megengedhető-e az adott eljárásban.¹⁷

Mint említettem, indítványra is elrendelhető a távmeghallgatás. A sértett vagy a tanú akkor tehet erre indítványt, ha számára a megjelenés jelentős nehézséggel járna, de abban az esetben is, ha ez a fajta eljárás a jogérvényesítése, a kímélete vagy a védelme érdekében indokolt.

¹⁵ Az anonimitás szabályozásának változásához lásd Szabó Krisztián: „Javaslatok az új büntetőeljárási törvény tanúvédelmi szabályaihoz” *Büntetőjogi Szemle*, 2016/1–2. 77. o.

¹⁶ A hatályos Be. a zártcélú távközlő hálózat elnevezést használja, míg az új Be. a telekommunikációs eszköz.

¹⁷ Bár a törvény meghatározza azokat az eseteket, amikor fő szabály szerint a telekommunikációs eszköz igénybe kell venni, de minden ilyen esetben azt is megengedi, hogy e törvényi előírástól a jogalkalmazó eltérhessen feltéve, hogy megfelelő indoka van erre, vagy az elérni kívánt cél más módon is biztosítható.

3.2.5. A tanúvédelem hiányosságai

A technikai jellegű lehetőségek még ma sem teljesek. Más, főleg nyugat-európai országokban léteznek már személyi riasztófelszerelések, ezek segítségével a megfenyegetett polgár azonnal riaszthatja a rendőrséget.¹⁸

Az eljárás szervezésével kapcsolatos feladatok elvégzése, egyebek között a bírósági épületek célszerű kialakítása sem történt meg. Ez azért lenne fontos, hogy a sértett, a tanú és a terhelt, illetve a hozzátartozók külön várakozhassanak a bírósági folyosón. Angliában például új bírósági épületeket már csak úgy építenek – a régieket is úgy alakítják át –, hogy a vád és a védelem tanúi külön helyiségekben várakozhatnak és külön útvonalakon közelíthetik meg ezeket.

Fontos kérdés, hogy a tanúk jogai nem érinthetik a terheltek és a védők jogait, a tanúvédelem pozitív intézkedései sohasem történhetnek a terhelt kárára. Ha megnéznénk az Emberi Jogok Európai Bíróságának döntéseit, akkor azt látnánk, hogy számtalan esetben azért marasztaltak el országokat, mert a terhelt bűnösségét védett tanúk vallomására alapították, s ezzel megsértették a tisztességes eljárás elvét.¹⁹

4. A KÜLÖNLEGES BÁNÁSMÓDHOZ TARTOZÓ INTÉZKEDÉSEK A TERHELTESETÉBEN

A különleges bánásmódot igénylő személyek csoportjába tartozhat a terhelt is; egyrészt akkor, ha fogyatékos személynek minősül, másrészt pedig akkor, ha a tizennyolcadik életévét még nem töltötte be. Harmadrészt abban az esetben is a csoporthoz tartozhat, ha a büntetőeljárásban részt vevő más személyhez fűződő viszonyára tekintettel ez indokolt.

4.1. A fogyatékos személynek minősülő terhelt

Külön jogszabály szerint fogyatékos személynek²⁰ minősülő terhelttel szemben indított büntetőeljárásban a terhelt különleges bánásmódot igényel. Mindamellett a Be. fogalmazása értelmében a bíróság, az ügyészség és a nyomozó hatóság dönthet arról, hogy a terhelt nemcsak abban az esetben minősülhet fogyatékos személynek, ha a külön törvény feltételeinek megfelel, hanem ezen túlmenően is, a jogalkalmazó megítélése következtében. A mérlegelési jogkörbe tartozik, hogy a terhelteket fogyatékos személynek minősíthetik.

¹⁸ Például Svédországban ez hatékonyan működik.

¹⁹ Az EJEB-döntések elemzése önálló tanulmány témája lehet. Lásd erre GLUSIC, Stjepan et al.: *Procedural Protective Measures for Witnesses: Training Manual for Law-enforcement Agencies and the Judiciary*. Council of Europe Publishing, Strasbourg, 2006, 47–48. o.; SZABÓ: i. m. 74–75. o.

²⁰ Vö. „fogyatékos személy: az a személy, aki tartósan vagy véglegesen olyan érzékszervi, kommunikációs, fizikai, értelmi, pszichoszociális károsodással – illetve ezek bármilyen halmozódásával – él, amely a környezeti, társadalmi és egyéb jelentős akadályokkal kölcsönhatásban a hatékony és másokkal egyenlő társadalmi részvételt korlátozza vagy gátolja”. A fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló 1998. évi XXVI. tv. 4. § a) pont.

A Be. indokolása szerint azért van szükség arra, hogy a jogalkalmazó fogyatékosnak minősítse a terheltet a külön törvény hatálya alá tartozáson túlmenően is, mert „a gyakorlatban számtalan esetben fordul elő, hogy egy terhelt az ügyben részt vevő más terheltnek kiszolgáltatót, vagy nemi identitása vagy más személyes jellemzője alapján folyamatos inzultusok érik. A közelmúltban nem egy példát lehetett hallani arra nézve is, hogy a terhelt éppen a sértett vagy a sértett hozzátartozói által került fenyegetett helyzetbe vagy vált erőszak áldozatává. Az ilyen esetek elkerülését, illetve kezelését biztosítja egyebek mellett, hogy a büntetőügyben eljáró bíróság, ügyészség, nyomozó hatóság a terhelt tekintetében is alkalmazhatja a kíméleti eszközöket, amely különösen az eljárási cselekmények megfelelő tervezése, végrehajtása útján képes a hasonló konfliktusok kezelésére.”²¹

Ha a terhelt fogyatékos személynek minősülhet, és az eljáró bíróság, ügyészség vagy nyomozó hatóság e személyek közé sorolja őt, akkor a jogalkalmazó arról is dönthet, hogy készül-e a fogyatékos terhelt részvételével lezajló eljárási cselekményről kép- és hangfelvétel, továbbá megengedi-e igazságügyi pszichológus szakértő jelenlétét (mérlegelési jogkör). Az új Be. az első esetben ugyanis úgy fogalmaz, hogy az eljárási cselekményen lehetőleg kép- és hangfelvételt kell készíteni, az utóbb említett-nél meg az elrendelhető szót használja: „*elrendelhető, hogy igazságügyi pszichológus szakértő legyen jelen*”. A „lehetőleg” szó erősebb, mint az „elrendelhető”, és bár a „lehetőleg” után ott szerepel a „kell” is, mégsem teszi a törvény ezeket az intézkedéseket kötelezővé. Amennyiben ugyanis mindkét esetben úgy dönt a jogalkalmazó, hogy ezektől a törvényi rendelkezésektől eltekint, senki sem fogja ezt számonkérni rajta, legfeljebb csak egy általánosabb emberi jogi garanciára, a tisztességes eljárásra hivatkozással, amely hiány bizonyítása nem egyszerű.

4.2. A tizennyolcadik életévét be nem töltött terhelt

Nemcsak a fogyatékos terhelt tartozik a különleges bánásmódot igénylők körébe, hanem a tizennyolcadik életévét be nem töltött terhelttel szemben indított büntetőeljárásban is vannak olyan többletintézkedések, amelyek túlmutatnak az általános garanciákon.

Mivel a nemzetközi szabályok értelmében a tizennyolcadik életévét be nem töltött személy gyermeknek minősül – függetlenül attól, hogy a magyar szabályozás szerint fiataalkorúnak vagy a tizennegyedik életévének betöltése előtt gyermekkorúnak, kivéve, amikor a Btk.-ban meghatározott bűncselekmények és egyéb feltételek esetén szintén fiataalkorúnak –, mindenesetre biztosítani kell, hogy az eljárásban a más törvényekben²² megfogalmazott, a gyermeket megillető jogok hatékonyan érvényesüljenek. Ezen az általános tételen túlmenően azt is kimondja a Be., hogy a tizennyolc éven aluli terhelt vallomása, akárcsak a tanú vallomása, műszeres vallomásellenőrzéssel nem vizsgálható. Ezt a két plusz garanciát a Be. kötelezően írja elő, míg azokat a jogokat,

²¹ A 2017. évi XC. törvény indokolása.

²² Lásd például a gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt egyezmény kihirdetéséről szóló 1991. évi LXIV., valamint a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvényt.

amelyeket az előbbieken, a fogyatékos terhelnél is megemlítettem, mérlegelési jogkörbe tartozóként említi. Utóbbiakhoz tartozik tehát, hogy a tizenharmadik életévét be nem töltött terhelttel szemben indított büntetőeljárásban az eljárási cselekményen lehetőleg kép- és hangfelvételt kell készíteni, továbbá elrendelhető az igazságügyi pszichológus szakértő jelenléte.

4.3. A tizennegyedik életévét be nem töltött terhelt

Ha a tizenkettedik életévét betöltött, de a tizennegyediket el nem érő személy követi el a Btk.-ban külön említett bűncselekményeket és vele szemben büntetőeljárás indul, akkor a szembesítése csak a hozzájárulásával rendelhető el.

5. A KÜLÖNLEGES BÁNÁSMÓDHOZ TARTOZÓ INTÉZKEDÉSEK AZ EGYÉB SZEMÉLYEK ESETÉBEN

A sértett és a tanú segítői, a védő, a szakértő, a szaktanácsadó és a vagyoni érdekelt, valamint mindezek segítői, továbbá a felsoroltak valamelyikére tekintettel más személy vonatkozásában a Be. kimondja, hogy ezek a személyek meghatározott személyi védelemben részesülhetnek. 2018-ig a *34/1999. (II.26.) Korm. rendelet* szabályozta a büntetőeljárással összefüggésben személyi védelemben részesíthető személyek védelmével kapcsolatos rendelkezéseket. Jelenleg a *41/2018. (III.13.) Korm. rendelet* állapítja meg a személyi védelem ellátásának részletes szabályait.

6. SÉRTETTI JOGOK KONTRA TERHELTI JOGOK

Kimondja a Be., hogy a különleges bánásmód körébe tartozó intézkedések alkalmazása nem járhat a büntetőeljárásban részt vevő más személy eljárási jogainak sérelmével. Vajon ez az általánosságban megfogalmazott elv a konkrét jogok érvényesítése esetén is megállja-e a helyét?

A kiskorú sértettek esetében alkalmazott számos rendelkezés ugyanis sértheti a terhelti és a védői jogokat. Gondolok itt például arra a szabályra, amikor a kiskorú sértett kihallgatásakor nem lehet jelen a védő, és így kérdéseket sem tehet fel.²³ A védekezési jog korlátozása a gyermek védelme biztosításának következménye, ami egyértelművé teszi, hogy itt két alapjog ütközéséről van szó.

Melyik primátusa érvényesül?

Az EJEB gyakorlata szerint alapjogok ütközése esetén érdekmérlegelésnek van helye. Úgy tűnik, hogy a Be. esetében a jogalkotó mérlegén a kiskorú sértett/tanú jogai erősebbnek bizonyultak, és kibillentették a mérleg nyelvét a védői jogok hátrányára.

²³ Lásd részletesen: DOMONYAI Alexa: „Különleges bánásmód és hatékony védelem? – A tizennegyedik életévét be nem töltött sértett a büntetőeljárásban” *Büntetőjogi Szemle*, 2017/2. 65. o.

Már más esetben is történt hasonló választás. Korábban számos AB határozat is vizsgálta, hogy két alapvető jog összeütközése esetén mit kell tennie a jogalkotónak és a jogalkalmazónak. A kérdés nem csupán annyi, hogy melyiknek biztosítunk elsőbbséget, hanem az is fontos szempont, hogy milyen mértékben szűkíthetjük a korlátozandó alapjogot.

Az AB egyik határozatában²⁴ kimondja, hogy egy alapjog megengedett korlátozása is csak a szükséges és arányos mértékben történhet. Ezt a kérdést külön tanulmányban lehet részletesen körüljárni, azt a vitát is beleértve, mely a védői jogok szükséges vagy szükségtelen korlátozása mellett tör lándzsát. *Domonyai Alexa*²⁵ szerint szükségtelen ekkora korlátozás, *Lencse Balázs*²⁶ viszont azon az állásponton van, hogy az új Be. rendelkezései megfelelőek.

7. ÖSSZEGZÉS

7.1. A különleges bánásmódot igénylő személyek köre

Fő szabály szerint – a törvényben meghatározott esetekben – különleges bánásmódot igénylő személy lehet: a sértett és a tanú. A sértett csak akkor lehet ennek a csoportnak a tagja, ha természetes személy. A sértett és a tanú akkor minősülhet különleges bánásmódot igénylő személynek, ha a személyes jellemzői vagy az eljárás tárgyát képező bűncselekmény jellege és körülményei alapján a büntetőeljárásban való hatékony részvétele azért nem biztosított, mert abban akadályozott, és ezért a törvényben meghatározott jogait nem tudja megfelelően gyakorolni, a kötelezettségeit pedig teljesíteni. A személyes jellemzőihez tartozó körülmények lehetnek: az életkor, a szellemi, a fizikai és az egészségi állapot, valamint a büntetőeljárásban részt vevő más személyhez fűződő viszony. Az eljárás tárgyát képező bűncselekményhez tartozó körülmény pedig a bűncselekmény kirívóan erőszakos jellege.

A sértetten és a tanún kívül más személyek is különleges bánásmódban (leginkább személyes védelemben) részesülhetnek. A törvénynek megfelelően ebbe a csoportba tartozhat: a sértett és a tanú segítője, a terhelt, a terhelt segítője, a védő és a segítője, a szakértő, a szakértő segítője, a szaktanácsadó és a segítője, a vagyoni érdekelt, illetve az ő segítője is, továbbá a sérülékeny csoportba tartozó bármely személyre tekintettel más személy.

7.2. Döntés a különleges bánásmódot igénylő személyek csoportjába sorolásról

A bíróság, az ügyészség és a nyomozó hatóság hivatalból vagy az érintett indítványára dönthet arról, hogy a büntetőeljárásban részt vevő személy különleges bánásmódot igényel-e. Döntésének alapja az egyéni értékelés. Külön döntés nélkül különleges bá-

²⁴ 3/2015. (II.2.) AB határozat.

²⁵ DOMONYAI: i. m. 65. o.

²⁶ LENCSE: i. m. 72. o., valamint LENCSE Balázs: „A kiskorú sértett kihallgatásának és a nyomozási bíró eljárásának jelene, jövője és alternatívája az új büntetőeljárás törvény tükrében” *Jura*, 2018/1. 306–307. o.

násmódot igénylő személynek minősül: a tizennyolcadik életévét be nem töltött személy, a fogyatékos személy, valamint a nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekmény sértettje.

7.3. A különleges bánásmóddhoz tartozó intézkedések

A különleges bánásmóddhoz tartozó intézkedések a sértett és a tanú vonatkozásában a jogok gyakorlásának elősegítése, a kötelezettségek teljesítésének elősegítése, az érintett személy kímélete és az érintett személy védelme. Az érintett személy kíméletehez tartozik például, hogy fokozott körültekintéssel kell eljárni vele kapcsolatban a magánéletét tekintve, és a kapcsolattartás során is. Az érintett személy védelméhez tartozhat pedig az olyan intézkedés, amikor az eljáró jogalkalmazó biztosítja, hogy az érintett személy az eljárási cselekmény során, valamint az eljárási cselekmény helyszínén a büntetőeljárásban részt vevő más személlyel szükségtelenül ne találkozzon. Itt említhető meg továbbá az is, hogy az eljárási cselekményt a hatóság speciális, erre a célra fenntartott helyiségben végzi vagy telekommunikációs eszköz útján kiváltja az érintett jelenlétét. A bíróság a tárgyalásról vagy annak meghatározott részéről a nyilvánosságot kizárhatja.

7.4. A különleges bánásmóddhoz tartozó intézkedések a terhelt vonatkozásában

A tizennyolcadik életévét be nem töltött vagy külön jogszabályban fogyatékos személynek minősülő terhelttel szemben indított bűnügyben az eljárási cselekményén lehetőleg kép- és hangfelvételt kell készíteni. Elrendelhető továbbá, hogy ezen igazságügyi pszichológus szakértő is jelen legyen. Az ilyen eljárásokban biztosítani kell, hogy az *1991. évi LXIV. törvénnyel* kihirdetett, a *Gyermek jogairól szóló egyezményben*, a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló, illetve más törvényekben megfogalmazott, gyermeket megillető jogok hatékonyan érvényesüljenek.

A tizennyolcadik életévét be nem töltött terhelt vallomása műszeres vallomásellenőrzéssel nem vizsgálható. Amennyiben pedig a terhelt nem töltötte be a tizennegyedik életévét, akkor a szembesítése csak a hozzájárulásával rendelhető el.

7.5. A különleges bánásmóddhoz tartozó intézkedések az egyéb személyek – segítő, védő, szakértő stb. – vonatkozásában

A különleges bánásmódot igénylő sértett, tanú és terhelt mellett egyéb személyek, úgymint a védő, a szakértő vagy például a segítő is a Be. XIV. fejezete alapján meghatározott személyi védelemben részesülhet.